

*О. Є. Ліхачова,
кандидат історичних наук
Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського*

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВОЇ БІОГРАФІЇ ПЕДАГОГА ТА ОСВІТЯНИНА О. І. ГЕОРГІЄВСЬКОГО (1830–1911)

Проаналізовано історичні джерела, що розкривають громадську, державну та наукову діяльність О. І. Георгієвського. Особливу увагу приділено джерелам особистого походження, архівним документам; досліджені матеріали центральної та регіональної періодичної преси, а також мемуарно-епістолярна спадщина визначних політичних та державних діячів, що містять цінні відомості про О. І. Георгієвського.

Ключові слова: О.І. Георгієвський, наукова біографія, історичні джерела.

О. І. Георгієвський (1830–1911) – один з провідних діячів системи народної освіти Російської імперії. Його ім'я тісно пов'язане з низкою освітнянських реформ 60–90-х років XIX ст. Довгий період він очолював Учений комітет міністерства народної освіти (МНП) Російської імперії, був редактором офіційного органу цього міністерства – «Журнала министерства народного просвещения».

Витоки діяльності О. І. Георгієвського пов'язані безпосередньо з Одесою. У Рішельєвському лицейі розпочався важливий етап його педагогічної праці, почала вибудовуватися кар'єра журналіста та редактора. О. І. Георгієвський залишив по собі цінну інтелектуальну спадщину, що складається з історичних праць та публіцистичних творів.

В історичній літературі існують вкрай нечисленні та фрагментарні дослідження наукової біографії О. І. Георгієвського. Дореволюційні автори, приділяючи велику увагу генезису освітньої системи Російської імперії, згадували про державну службу О. І. Георгієвського в МНП. Так, в «Історичному огляді діяльності міністерства народної освіти» (укладач С. В. Рождественський) приділено увагу внеску О. І. Георгієвського в розвиток системи народної освіти. В роботі простежується його кар'єрне зростання, висвітлено діяльність О. І. Георгієвського як голови Вченого комітету МНП, його участь у роботі різних комісій [1]. Сучасні О. І. Георгієвському дослідники підкреслювали його значну роль у розробці та ста-

новленні системи класичної та реальної освіти [2; 3, с. 546]. У радянській історіографії, присвяченій розвитку народної освіти другої половини XIX ст., О. І. Георгієвський також розглядається як один з головних творців класичної системи освіти, підкреслюється його роль у реформі вищих навчальних закладів, при цьому його діяльність оцінюється, переважно, як реакційно-охоронна [4, 5]. Сучасна українська та російська історіографія вдалася до переоцінки діяльності О. І. Георгієвського, і нині його реформи в галузі становлення класичних начал у середній та вищій освіті Російської імперії виглядають не настільки однозначно негативними [6]. Дещо глибше проаналізовано також його роботу з підготовки та впровадження університетського статуту 1884 р. [7].

Отож у цьому зв'язку особливого значення набувають історичні джерела. Наразі метою статті є аналіз історичних джерел, які надають можливість реконструювати наукову біографію О. І. Георгієвського.

Основний пласт матеріалів, що характеризує діяльність О. І. Георгієвського, зберігається в Російському державному історичному архіві (Санкт-Петербург), де знаходиться його особовий фонд [8]. Документи допомагають відтворити копівку роботи О. І. Георгієвського зі створення класичної та реальної системи освіти, з облаштування нових навчальних закладів та наукових товариств, характеризують його внесок у становлення системи технічної освіти, містять важливу інформацію про роботу О. І. Георгієвського над проектом університетського статуту 1884 р. Ділове листування з відомими науковцями, педагогами та громадськими діячами містить цінний фактичний матеріал, що проливає світло на невивчені сторони його державної діяльності.

Матеріали, які уточнюють та доповнюють ці неопубліковані документи, зберігаються в Державному архіві Одеської області. Період роботи О. І. Георгієвського в Одесі знайшов відображення у ф. 44 цього архіву «Рішельєвський ліцей» [9]. Незважаючи на нечисленність збережених документів, що мають стосунок безпосередньо до О. І. Георгієвського, вони все ж допомагають встановити низку фактів виняткового значення. Матеріали даного фонду містять інформацію про роботу О. І. Георгієвського на посаді викладача загальної історії і статистики, свідчать про його успіхи на викладацькій ниві.

Характеризуючи джерела, які допомагають у реконструкції наукової біографії О. І. Георгієвського, слід відзначити особливу значимість історичних наукових праць автора. Його роботи «Сер Роберт Піль» [10] та «Про знищення рабства в англійських колоніях» [11], присвячені історії Англії, становлять інтерес не тільки з точки зору розвитку історичної науки кінця 50 – початку 60-х років XIX ст., але й дозволяють зрозуміти

ставлення автора до процесів реформ в Англії, а також з'ясувати його бачення аналогічних перетворень у Російській імперії. Ці студії висвітлюють громадянську позицію О. І. Георгієвського, дають можливість визначити етапи формування поглядів автора. Свідченням прихильності О. І. Георгієвського до поступових продуманих реформ є також його стаття «Нарис сучасної історії юдаїзму», опублікована в 1860 р. в «Русском слове» [12]. Будучи однією з перших серйозних наукових робіт, яка побачила світ на сторінках радикально-демократичного видання і була присвячена вирішенню єврейського питання, вона становить інтерес з точки зору оцінки внеску О. І. Георгієвського в теоретичне обґрунтування питання про емансипацію євреїв.

О. І. Георгієвського-історика об'єктивно характеризує його фундаментальне дослідження «Галли у епоху Кайя Юлія Цезаря» [13]. Аналіз цієї роботи дає можливість визначити доробок ученого в сфері вивчення історичного минулого Західної Європи, а також визначити його роль у розвитку російської історичної науки середини 60-х років XIX ст. Серйозний інтерес становить ряд робіт історичного характеру періоду, коли О. І. Георгієвський перейшов на державну службу в МНП. До цього часу відноситься його «Короткий нарис урядових заходів і задумів проти студентських заворушень», в якому знайшли відображення його погляди на причини студентських заворушень, бачення О. І. Георгієвським необхідних кроків з боку держави для зниження соціальної напруженості серед студентства [14]. Безсумнівно, нарис демонструє перехід автора з ліберальних позицій, характерних для початкового періоду його діяльності, до консерватизму. Важливим історичним джерелом, що свідчить про багаторічну роботу О. І. Георгієвського на посаді голови Вченого комітету МНП Російської імперії, є його наукова праця «До історії Вченого комітету міністерства народної освіти» [15]. Необхідно відзначити, що в історичній науці діяльність цього державного органу до сьогодні не вивчена. Отож зазначені студії О. І. Георгієвського донині становлять інтерес як одні з нечисленних робіт з даної проблеми. Крім того, в праці міститься важлива інформація про реформи, що проводилися в МНП від початку 60-х до кінця 80-х років XIX ст., безпосереднім організатором і провідником яких був О. І. Георгієвський.

Важливе місце в дослідженні інтелектуального доробку О. І. Георгієвського займають документи особистого походження. Особливе місце в цій групі належить мемуарам О. І. Георгієвського. До роботи над своїми спогадами він приступив на початку XX ст., однак закінчити їх не встиг, описавши лише події свого життя до 1867 р. У 1915 р. з ініціативи його сина, Л. О. Георгієвського, було розпочато їхню публікацію в журналі «Рус-

ская старина» [16]. Хронологічні рамки опублікованих мемуарів охоплюють період дитинства і закінчуються розповіддю автора про час навчання в Московському університеті. Враховуючи той факт, що спогади були адресовані онукам, значна увага в них приділяється темі виховання та освіти. Відомості, що містяться в них, допомагають з більшою часткою вірогідності дослідити роль сім'ї та домашнього виховання в подальшій долі О. І. Георгієвського. Мемуари репрезентують цінну інформацію про період навчання в стінах Московського дворянського інституту, потім – на історико-філологічному факультеті Московського університету. Видання спогадів було перерване через складну політичну обстановку 1917 р. Збережена частина неопублікованих рукописів, які описують події з моменту закінчення О. І. Георгієвським у 1850 р. Московського університету і до кінця 1867 р., була використана відомим дослідником спадщини Ф. І. Тютчева К. В. Пигарьовим при підготовці до видання спогадів сучасників про видатного російського поета [17]. Однак, враховуючи тематику публікації, зі спогадів було витягнуто велику частину матеріалів, що відноситься особисто до О. І. Георгієвського. Тим не менш, збережені уривки містять винятково важливі відомості про роботу О. І. Георгієвського над університетським статутом 1863 р., про період його співпраці в газетах «Русский инвалид» і «Московские ведомости». Ці спогади дозволяють атрибутувати авторство О. І. Георгієвського в багатьох передових статтях зазначених газет. У них містяться цінні дані про вплив Ф. І. Тютчева і М. Н. Каткова на формування світогляду О. І. Георгієвського, вони детально описують обставини, які призвели до його переходу на державну службу в ММП. Слід зазначити, що мемуари відрізняються точністю й докладністю, тому що ґрунтуються на матеріалах особистого архіву О. І. Георгієвського. Прагнучи до об'єктивного викладу подій, він ілюструє їх витягами з листів та інших документів. Відзначаючи високий ступінь достовірності мемуарів О. І. Георгієвського, тим не менш підкреслимо необхідність критичного підходу до них, особливо враховуючи той факт, що написані вони були з повчально-виховною метою. На прикладі своєї біографії О. І. Георгієвський відстоював ідеали класичної системи освіти. Взяти до уваги необхідно і консервативний характер переконань автора, що наприкінці життя ще підсилювся. На жаль, повний текст рукописних мемуарів О. І. Георгієвського, який довгий час зберігався у родині його онука Б. М. Делоне, на сьогодні втрачено.

Відтворення інтелектуальної спадщини О. І. Георгієвського неможливе без залучення мемуарів його сучасників, в яких містяться спогади про нього. Цінна інформація про початковий період життя О. І. Георгієвського міститься в мемуарах Г. П. Данилевського «Московський дворянський інститут (зі шкільних спогадів)» [18].

Серед цих матеріалів слід особливо виділити спогади Є. М. Феоктистова, який працював у МНП та був особисто знайомий з О. І. Георгієвським. У його мемуарах О. І. Георгієвський постає діяльним та сумлінним працівником, при цьому «який знає собі ціну» [19, 175]. Автор відзначив його участь у справі реформування системи народної освіти при міністрі Д. А. Толстом. Високо ним були оцінені й особисті якості О. І. Георгієвського, який, незважаючи на часті зміни курсу реформ після усунення з посади Д. А. Толстого, залишався вірний і опальному міністру, і своїм переконанням про позитивний вплив на суспільство класичної освіти. З точки зору визначення ролі О. І. Георгієвського в справі становлення системи класичної освіти в Російській імперії, цікавими є мемуари С. М. Волконського [20]. Син М. С. Волконського, який за Олександра II обіймав високі посади в міністерстві народної освіти, він був добре знайомий з багатьма діячами цього відомства. У своїх мемуарах, піддавши в цілому критиці систему класичної освіти, С. М. Волконський, тим не менш, дав високу оцінку діяльності О. І. Георгієвського. Спогади міністра народної освіти О. В. Головніна містять цінну інформацію про період реформ у цій галузі на початку 60-х років XIX ст., а також характеризують діяльність О. І. Георгієвського з упровадження класичних наук в основу середньої освіти на початку 70-х років XIX ст.

Важливим джерелом для вивчення життя та діяльності О. І. Георгієвського є мемуарно-епістолярна спадщина визначних державних і громадських діячів Російської імперії – Ф. І. Тютчева, К. П. Победоносцева, А. Єгорова (Конспарова), Р. А. Фадєєва. На жаль, листи О. І. Георгієвського до Ф. І. Тютчева не збереглися. Листи поета, адресовані О. І. Георгієвському, відтворюють різні напрями та етапи життя і кар'єри останнього. У них міститься інформація про діяльність О. І. Георгієвського у великих газетних виданнях – «Русском инвалиде» і «Московских ведомостях», яка дозволяє атрибутувати цілий низку О. І. Георгієвського. Листи Ф. І. Тютчева є цінним джерелом, що допомагає відновити ряд фактів з історії початкового етапу державної діяльності О. І. Георгієвського в МНП, проливає світло на особисті стосунки між О. І. Георгієвським та Ф. І. Тютчевим і тим самим сприяє визначенню міри впливу поета на формування світогляду О. І. Георгієвського, зокрема на його журналістську та державну діяльність [21]. Листи Ф. І. Тютчева до М. Н. Каткова, який також багато зробив для становлення О. І. Георгієвського як історика, журналіста, а потім і державного діяча, не менш значущі. Вони дозволяють судити про роль О. І. Георгієвського у справі видання «Московских ведомостей», ілюструють генезис його зовнішньополітичних поглядів [22]. Важливим історичним джерелом з досліджуваної нами тематики є листування обер-прокурора Синоду

К. П. Победоносцева [23]. Його кореспондентами були представники політичної та державної еліти Російської імперії. Зокрема, листи М. Н. Каткова до К. П. Победоносцева відтворюють різні напрями діяльності О. І. Георгієвського в МНП. Особливу цінність становлять вони для вивчення його внеску в розробку університетського статуту 1884 р. Для розуміння процесу реформ у системі освіти та визначення ступеня впливу на цей процес О. І. Георгієвського важливим є листування К. П. Победоносцева з головами МНП – О. П. Ніколаї та І. Д. Деляновим. Докладні мемуари А. Єгорова (Конспарова), в яких було приділено багато уваги взаємовідносинам між періодичними органами друку другої половини ХІХ ст. з цензурними органами, дозволили точніше передати складну політичну атмосферу, в якій відбувалося видання «Одесского вестника» і «Рассвета» [24].

Найчисленнішу групу історичних джерел становлять матеріали періодичної преси. Відзначаючи той факт, що редакторська та журналістська робота займала тривалий період у житті О. І. Георгієвського, ці матеріали дозволяють вивчити його внесок у розвиток регіональної та центральної преси Російської імперії другої половини ХІХ ст.

Початок редакторської діяльності О. І. Георгієвського пов'язаний з розвитком регіональної періодики. Протягом 1858 р. він спільно з О. Богдановським очолював редакцію газети «Одесский вестник» [25]. Ось чому матеріали газети цього періоду, а саме рубрика «Зарубіжні відомості», автором якої був О. І. Георгієвський, набувають особливого значення. Їхній аналіз дозволяє судити про погляди О. І. Георгієвського на найбільш гострі соціально-політичні проблеми. Дуже цінним історичним джерелом є єдиний номер «Новороссийского литературного сборника», що побачив світ у 1859 р. під редакцією О. Богдановського та О. Георгієвського [26]. Матеріали цього видання дозволяють максимально точно уявити картину широкого кола ліберальних реформ, у необхідності здійснення яких був переконаний О. І. Георгієвський. Важливим історичним джерелом для розгляду багатопланової діяльності О. І. Георгієвського в сфері журналістики є перший єврейський журнал «Рассвет», який видавався російською мовою [27]. Співробітником і членом редакції цього видання О. І. Георгієвський був від початку його заснування в Одесі в 1860 р. і до його закриття через цензурні переслідування в наступному році. Аналіз постійної рубрики журналу «Огляд іноземної єврейської журналістики», яку вів О. І. Георгієвський, дозволяє виділити основні напрями перетворень, які автор вважав першорядними для вирішення питання про емансипацію євреїв у Росії.

Органи центральної преси – «Московские ведомости» [28], «Русский инвалид» [29], «Журнал министерства народного просвещения» [30], в

яких працював у різні періоди О. І. Георгіївський, віддзеркалюють його журналістсько-публіцистичну діяльність. Як журналіст і активний член редакції газети «Московские ведомости» О. І. Георгіївський працював з січня 1863 р. по серпень 1866 р. Виняток становить період з кінця 1863 р. по травень 1864 р., коли він перейшов на службу до «Русского инвалида». Враховуючи той факт, що в історичній літературі склалася думка про М. Н. Каткова як про єдиного автора передових статей «Московских ведомостей», аналіз передовиць набуває великого значення. Дослідження публікацій «Московских ведомостей» дозволяє встановити авторство О. І. Георгіївського стосовно низки передових статей газети. Публікації, що належать перу О. І. Георгіївського, проливають світло на його соціальну позицію з багатьох питань міжнародних відносин другої половини XIX ст., дозволяють точніше представити концепцію державного розвитку Російської імперії, запропоновану автором. Статті «Русского инвалида», де О. І. Георгіївський очолив зовнішньополітичний відділ, визначають коло міжнародних проблем, яким автор приділяв найбільшу увагу і які отримали подальше висвітлення на сторінках «Московских ведомостей». Таким чином, вивчення матеріалів, опублікованих О. І. Георгіївським в «Русском инвалиде», полегшує атрибуцію статей в «Московских ведомостях». З 1866 по 1870 р. О. І. Георгіївський займав редакторський пост в «Журнале мнистерства народного просвещения». В зв'язку з цим аналіз матеріалів, уміщених на сторінках журналу в цей період, надає можливість визначити роль цього видання в процесі еволюції системи народної освіти Росії, допомагає оцінити внесок О. І. Георгіївського в справу розвитку педагогічної періодики другої половини XIX ст. Важливим історичним джерелом є статті О. І. Георгіївського, опубліковані ним у ЖМНП після відходу з редакторського поста і присвячені вивченню досвіду західноєвропейських країн щодо впровадження класичної системи освіти. Статті О. І. Георгіївського «Про реальну освіту в Пруссії, Саксонії, Австрії, Баварії та Швейцарії» [31] та «Про державні іспити Німеччини та Австрії» [32] містять не тільки інформацію про освітній процес у країнах Західної Європи, але й дозволяють судити про історію становлення класичної та реальної системи освіти, безпосереднім творцем якої був О. І. Георгіївський.

Таким чином, залучення широкого спектру історичних джерел дає можливість відтворення наукової біографії діяча. Неопубліковані архівні матеріали мають особливе значення для характеристики основних етапів становлення особистості та державної кар'єри О.І. Георгіївського. Аналіз документів особистого походження дозволяє всебічно вивчити факти, пов'язані як безпосередньо з особистістю О. І. Георгіївського, так і від-

творити картину історичної дійсності, яка його оточувала. Вивчення матеріалів періодичної преси допомагає формуванню точки зору про О. І. Георгієвського як про журналіста і редактора, дозволяє простежити еволюцію його світогляду. Історичні праці та публіцистичні твори О. І. Георгієвського дають змогу скласти ставлення до його наукової діяльності, позначити шляхи поширення та громадський резонанс соціально-політичних, наукових та державних ідей і доктрин О. І. Георгієвського. В цілому, за допомогою аналізу представлених історичних джерел отримані цінні відомості про місце О.І. Георгієвського в інтелектуальному, культурному, суспільному просторі відповідної епохи.

Список використаних джерел

1. Исторический обзор деятельности Министерства Народного Просвещения / [сост. С. В. Рождественский]. – СПб. : Изд-во м-ва нар. просвещения, 1902. – 787 с.
2. Алешинцев И. А. История гимназического образования в России (XVIII–XIX в.) / Иван Александрович Алешинцев. – СПб. : Издание О. Богдановой, 1912. – 362 с.
3. Шмидт Е. К. История средних учебных заведений в России / Е. К. Шмидт // Журн. м-ва нар. просвещения. – 1878. – Ч. 198. – С. 529–560.
4. Смирнов В. З. Реформа начальной и средней школы в 60-е годы XIX века / Василий Захарович Смирнов. – М. : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1954. – 312 с.
5. Паначин Ф. Г. Педагогическое образование в России: (Историко-педагогические очерки) / Федор Григорьевич Паначин. – М. : Педагогика, 1979. – 216 с.
6. Посохов С. І. Образи університетів Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. в публіцистиці та історіографії / Сергій Іванович Посохов. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2006. – 368 с.
7. Чугунова Т. В. Место и роль классического образования в формировании интеллигенции : традиции и современные подходы / Т. В. Чугунова // Класичні університети – центри освіти, науки і культури регіонів: традиції та сучасність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Д. : АРТ-Пресс, 2003. – С. 56–58.
8. Російський державний історичний архів, Санкт-Петербург, ф. 846 «Архив А. И. Георгиевского 1863–1910».
9. Державний архів Одеської області, Одеса, ф. 44 «Ришельевский лицей 1818–1865».
10. Георгиевский А. И. Сэр Роберт Пиль / А. И. Георгиевский // Русский вестник. – 1856. – Т. 4. – С. 167–191.
11. Георгиевский А. И. Об уничтожении рабства в английских колониях / А. И. Георгиевский // Русский вестник. – 1858. – Т. 14. – С. 113–132.
12. Георгиевский А. И. Очерк современной истории юдаизма / А. И. Георгиевский // Русское слово. – 1860. – Март. – С. 1–58.
13. Георгиевский А. И. Галлы в эпоху Каяя Юлия Цезаря / А. И. Георгиевский. – М. : Унив. типография (Каткова и Ко), 1865. – 525 с.

14. Георгиевский А. И. Краткий очерк правительственных мер и предначертаний против студенческих беспорядков / А. И. Георгиевский – СПб. : Типография В. С. Балышева, 1890. – 302 с.

15. Георгиевский А. И. К истории Ученого комитета Министерства народного просвещения / А. И. Георгиевский // Журн. м-ва нар. просвещения. – 1900. – Октябрь. – С. 25–61.

16. Георгиевский А. И. Мои воспоминания и размышления / А. И. Георгиевский // Русская старина. – 1915. – Февраль. – С. 343–362.

17. Из воспоминаний А. И. Георгиевского / А. И. Георгиевский // Лит. наследие. Ф. И. Тютчев – Т. 97 : в 2 кн. – Кн. 2. / [отв. ред. С. А. Макашин, К. В. Пигарев, Т. Г. Динесман ; предисл. Г. Г. Елизаветиной ; публ. К. В. Пигарева] – М. : Наука, 1989. – С. 104–163.

18. Данилевский Г. П. Московский дворянский институт (из школьных воспоминаний) / Г. П. Данилевский // Соч. Г. П. Данилевского. Издание 8, посмертное, в 24 т. прилож. к журн. «Нива». – СПб. : Изд. А. Ф. Маркса, 1901. – Т. 14. – 1901. – С. 198–227.

19. Феоктистов Е. М. Воспоминания. За кулисами политики и литературы. 1848–1896 / Е. М. Феоктистов ; [ред. и примеч. Ю. Г. Оксмана]. – Ленинград : Прибой, 1929. – 428 с.

20. Волконский С. М. Мои воспоминания : в 2 т. / С. М. Волконский. – М. : Искусство, 1992. – Т. 2. : Родина. – 1992. – 382 с.

21. Письма Ф. И. Тютчева к московским публицистам. А. И. Георгиевскому (1864–1866) // Литер. наследие. Ф. И. Тютчев – Т. 97 : в 2 кн. – Кн. 1 / [отв. ред. С. А. Макашин, К. В. Пигарев, Т. Г. Динесман ; публ. К. В. Пигарева ; предисл. Л. Н. Кузиной]. – М. : Наука, 1988. – С. 381–412.

22. Письма Ф. И. Тютчева московским публицистам. М. Н. Каткову (1863–1867) // Литер. наследие. – Т. 97 : в 2 кн. – Кн. 1 / [отв. ред. С. А. Макашин, К. В. Пигарев, Т. Г. Динесман; публ. К. В. Пигарева; предисл. Л. Н. Кузиной]. – М. : Наука, 1988. – С. 413–421.

23. Победоносцев К. П. и его корреспонденты : воспоминания, мемуары : в 2 т. / К. П. Победоносцев. – Минск : Харвест, 2003. – Т. I. – 2003. – 448 с.

24. Егоров А. (Конспаров) Страницы из прожитого : в 2 т. / А. Е. Егоров (Конспаров). – Одесса : «Славянская» типография Е. Хрисогелос, 1913. – Т. I : Воспоминания семейные, личные, служебные, общественные и проч. 1822–1842. – 254 с.

25. Одесский вестник. – 1858.

26. Новороссийский литературный сборник : изд. А. Богдановского и А. Георгиевского. – Одесса : Тип. П. Францова, 1859. – 365 с.

27. Рассвет : орган российских евреев. – 1860–1861.

28. Московские ведомости. – 1863–1866.

29. Русский инвалид : ведомости военные, политические, ученые и литературные. – 1864.

30. Журнал Министерства народного просвещения. – 1866–1911.

31. Георгиевский А. И. О реальном образовании в Пруссии, Саксонии, Австрии, Баварии и Швейцарии / А. И. Георгиевский // Журн. м-ва нар. просвещения. – 1871. – № 12. – С. 97–237.

32. Георгиевский А. И. О государственных экзаменах в Германии и Австрии / А. И. Георгиевский // Журн. м-ва нар. просвещения. – 1878. – Ч. 195. – С. 1–57.

References

1. Rozhdstvenskii, S. V. (Comp.). (1902). *Istoricheskii obzor deiatelnosti Ministerstva Narodnogo Prosveshcheniia* [Historical review of the activity of the Ministry of Public Education]. Saint Petersburg: Izdatelstvo ministerstva narodnogo prosveshcheniia. [In Russian].
2. Aleshintcev, I. A. (1912). *Istoriia gimnazicheskogo obrazovaniia v Rossii (XVIII–XIX v.)* [History of upper secondary education in Russia (18–19th centuries)]. Saint Petersburg: O. Bogdanova. [In Russian].
3. Shmidt, E. K. (1878). Istoriia srednikh uchebnykh zavedenii v Rossii [History of secondary educational institutions in Russia]. In *Zhurnal ministerstva narodnogo prosveshcheniia* [Journal of the Ministry of Public Education], Pt. 198, pp. 529–560. [In Russian].
4. Smirnov, V. Z. (1954). *Reforma nachalnoi i srednei shkoly v 60-e gody XIX veka* [Reform of elementary and secondary school in the 60s of the 19th century]. Moscow: Izdatelstvo Akademii pedagogicheskikh nauk RSFSR. [In Russian].
5. Panachin, F. G. (1979). *Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii: istoriko-pedagogicheskie ocherki* [Pedagogical education in Russia: historical and pedagogical essays]. Moscow: Pedagogika. [In Russian].
6. Posokhov, S. I. (2006). *Obrazy universitetiv Rossiiskoi imperii druhoi poloviny XIX – nachatu XX st. v publitsytsy ta istoriografii* [Images of the universities of the Russian Empire of the second half of the 19th – early 20th centuries in journalism and historiography]. Kharkiv: Kharkivskiy Natsionalnyi Universytet imeni V. N. Karazina, 2006. [In Ukrainian].
7. Chuhunova, T. V. (2003). Mesto i rol klassicheskogo obrazovaniia v formirovanii intelligentcii: traditcii i sovremennye podkhody [The place and role of classic education in the formation of intelligent people: traditions and modern approaches]. In *Klasychni universytety – tsentry osvity, nauky i kultury rehioniv: tradytsii ta suchasnist* [Classic universities as the centers of education, science and culture of regions: traditions and modernity]; *Proceedings of the International scientific and practical conference* (pp. 56–58). Dnipropetrovsk: ART-Press. [In Russian].
8. Arkhiv A. I. Georgievskogo 1863–1910 [Archive of A. I. Georgievsky 1863–1910]. (Fond 846). (1863–1910). Russian State Historical Archive, Saint Petersburg, Russia. [In Russian].
9. Rishelievskii litsei 1818–1865 [Richelieu Lyceum 1818–1865]. (Fond 44). (1818–1865). State Archive of Odesa Oblast, Odesa, Ukraine. [In Russian].
10. Georgievskii, A. I. (1865). *Ser Robert Pil* [Sir Robert Peel]. In *Russkii vestnik* [Russian herald], Vol. 4, pp. 167–191. [In Russian].
11. Georgievskii, A. I. (1858). Ob unichtozhenii rabstva v angliiskikh koloniiakh [On the abolition of slavery in the English colonies]. In *Russkii vestnik* [Russian herald], Vol. 14, pp. 113–132. [In Russian].

12. Georgievskii, A. I. (1860). Oчерk sovremennoi istorii iudaizma [Outline of the modern history of Judaism]. In *Russkoe slovo* [Russian word], March, pp. 1–58. [In Russian].

13. Georgievskii, A. I. (1865). Gally v epokhu Kaiia Iuliia Tcezar'ia [The Gauls in the epoch of Gaius Julius Caesar]. Moscow: Universitetskaia tipografiia (Katkova i Ko). [In Russian].

14. Georgievskii, A. I. (1890). *Kratkii oчерk pravitel'stvennykh mer i prednacher-tanii protiv studencheskikh besporiadkov* [Short outline of the governmental measures and courses against students' disorders]. Saint Petersburg: Tipografiia V. S. Balysheva. [In Russian].

15. Georgievskii, A. I. (1900). K istorii Uchenogo komiteta Ministerstva narodnogo prosveshcheniia [On the history of the Learned Committee of the Ministry of Public Education]. In *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniia* [Journal of the Ministry of Public Education], October, pp. 25–61. [In Russian].

16. Georgievskii, A. I. (1915). Moi vospominaniia i razmyshleniia [My memories and thoughts]. In *Russkaia starina* [Russian antiquity], February, pp. 343–362. [In Russian].

17. Georgievskii, A. I. (1989). Iz vospominanii A. I. Georgievskogo [From the memories of A. I. Georgievsky]. In S. A. Makashin, K. V. Pigarev, T. G. Dinesman, Eds., *Literaturnoe nasledstvo* [Literature heritage]: Vol. 97. F. I. Tiutchev (Book 2, pp. 104–163). Moscow: Nauka. [In Russian].

18. Danilevskii, G. P. (1901). Moskovskii dvorianskii institut (iz shkolnykh vospominanii) [Moscow noble institute (from school memories)] (8th posthumous ed.). In *Niva* [The field], Vol. 14, addendum, pp. 198–227. Saint Petersburg: A. F. Marks. [In Russian].

19. Feoktistov, E. M. (1929). *Vospominaniia. Za kulisami politiki i literatury. 1848–1896* [Memories. Behind the curtain of politics and literature. 1848–1896] (Yu. G. Oksman, Ed). Leningrad: Priboi. [In Russian].

20. Volkonskii, S. M. (1992). *Moi vospominaniia* [My memories]: Vol. 2. *Rodina* [Motherland]. Moscow: Iskusstvo. [In Russian].

21. Pisma F. I. Tiutcheva k moskovskim publicistam. A. I. Georgievskomu (1864–1866) [F. I. Tiutchev letters addressed to Moscow publicists. Letters to A. I. Georgievsky (1864–1866)]. (1988). In S. A. Makashin, K. V. Pigarev, T. G. Dinesman, Eds., *Literaturnoe nasledstvo* [Literature heritage]: Vol. 97. F. I. Tiutchev (Book 1, pp. 381–412). Moscow: Nauka, 1988. [In Russian].

22. Pisma F. I. Tiutcheva k moskovskim publicistam. M. N. Katkovu (1863–1867) [F. I. Tiutchev letters addressed to Moscow publicists. Letters to M. N. Katkov (1863–1867)]. (1988). In S. A. Makashin, K. V. Pigarev, T. G. Dinesman, Eds., *Literaturnoe nasledstvo* [Literature heritage]: Vol. 97. F. I. Tiutchev (Book 1, pp. 413–421). Moscow: Nauka, 1988. [In Russian].

23. Pobedonostcev, K. P. (2003). *Pobedonostcev K. P. i ego korrespondenty: vospominaniia, memuary* [Pobedonostcev K. P. and his correspondents: memories and memoirs] (Vol. 1). Minsk: Harvest. [In Russian].

24. Egorov, A. (Konsparov). (1913). *Stranitsy iz prozhitogo* [Pages of life]: Vol. 1. *Vospominaniia semeinye, lichnye, sluzhebnye, obshchestvennye i prochie* [Family,

private, work, social and other memories. 1822–1842]. Odesa: Slavianskaia tipografiia E. Khrisogelos. [In Russian].

25. *Odesskii vestnik* [Odesa herald]. (1858). [In Russian].

26. *Novorossiiskii literaturnyi sbornik: izdanie A. Bogdanovskogo i A. Georgievskogo* [Small-Russia collection of literary works: edition of A. Bogdanovsky and A. Georgievsky]. (1859). Odesa: Tipografiia P. Frantsova. [In Russian].

27. *Rassvet: organ rossiiskikh evreev* [Dawn: the organ of Russian Jews]. (1860–1861). [In Russian].

28. *Moskovskie vedomosti* [Moscow news]. (1863–1866). [In Russian].

29. *Russkii invalid: vedomosti voennye, politicheskie, uchenye i literaturnye* [Russian disabled: military, political, academic and literary news]. (1864). [In Russian].

30. *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniia* [Journal of the Ministry of Public Education]. (1866–1911). [In Russian].

31. Georgievskii, A. I. (1871). O realnom obrazovanii v Prussii, Saksanii, Avstrii, Bavarii i Shveitsarii [On the real education in Prussia, Saxony, Austria, Bavaria and Switzerland]. In *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniia* [Journal of the Ministry of Public Education], No. 12, pp. 97–237. [In Russian].

32. Georgievskii, A. I. (1878). O gosudarstvennykh ekzamenakh v Germanii i Avstrii [On state examinations in Germany and Austria]. In *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniia* [Journal of the Ministry of Public Education], Pt. 195, pp. 1–57. [In Russian].

O. Likhachova

Source base for the research of a scientific biography of a pedagogue and educator A. I. Georgievsky (1830–1911).

The article analyzes historical sources, which are important for the study of multi-vector directions of social, political and scientific activities of A. I. Georgievsky. Special attention is paid to the sources of private origin and to archival documents. Taking into account many years of journalistic and publicistic activity of A. I. Georgievsky, materials of central and regional periodicals are analyzed. Memoirs and epistolary heritage of prominent political and public figures, which contain valuable material covering life and work of A. I. Georgievsky, are researched. Presented sources reflect many years of A. I. Georgievsky's work, which greatly influenced the development of historical science and journalism, contributed to the modernization of the educational system in the Russian Empire. These sources are useful for the reproduction of A. I. Georgievsky's intellectual heritage and serve as the evidence of new trends in the development of socio-cultural and socio-political space in Russia in the second half of the nineteenth century.

Key words: A. I. Georgievsky, scientific biography, historical sources.

О. Е. Лихачева

Источниковая база исследования научной биографии педагога и просветителя А. И. Георгиевского (1830–1911).

В статье проанализированы исторические источники исследования многовекторных направлений общественной, государственной и научной деятельности А. И. Георгиевского. Особое внимание уделено материалам личного происхождения, архивным документам. С учетом многолетней журналистской и публицистической деятельности А. И. Георгиевского изучены материалы центральной и региональной периодической печати. Исследовано мемуарно-эпистолярное наследие выдающихся политических и государственных деятелей, которое содержит ценные сведения относительно жизненного и творческого пути А. И. Георгиевского. Представленные источники отражают его многолетнюю работу, которая значительно повлияла на развитие исторической науки, публицистики и журналистики, способствовала модернизации системы образования Российской империи. Эти источники не только помогают в реконструкции интеллектуального наследия А. И. Георгиевского, но и выступают как свидетельство новых тенденций в развитии социокультурного и общественно-политического пространства России второй половины XIX ст.

Ключевые слова: А.И. Георгиевский, научная биография, исторические источники.